



**Første Bog**  
**om**  
**det gamle eller ældre Kiøbenhavn.**

Det gamle eller ældre Kiøbenhavn bestaaer af ni Qvarterer, som ere følgende:  
1) Nørre-Qvarter. 2) Vester-Qvarter. 3) Klædeboe-Qvarter. 4) Friemans-Qvarter. 5) Snarens-Qvarter. 6) Strand-Qvarter. 7) Rosenborg-Qvarter. 8) Kiøbmager-Qvarter, og 9) Øster-Qvarter. Al den Strekning indbefatter vel den Grund af Staden, som Byen forud indesluttede, da Kong Christoffer af Bayern Aar 1443 gjorde Kiøbenhavn til en Kongelig Residenz-Stad; men Stadens Grund blev i de følgende Tider udvidet adskillige gange under Kong Friderich den Første, Kong Christian den Fierde, Friderich den Tredie, saa og i Kong Christian den Femtes Tid. Ved hvilken Leilighed Kiøbenhavns første Grund er bleven udstrakt og forøget til mere end dobbelt saa meget, som dens gamle Størrelse i de allerældste Tider har været; saa at denne Hoveddeel af Staden i denne Henseende ei med Rette kan fortiene Navn af det gamle eller ældre Kiøbenhavn; men den beholder kun endnu samme Navn, fordi de fleste Gader i denne Hoveddeel af Staden fremvise endnu den gamle Smalhed og Krumhed, som de altid har havt

fra Stadens allerældste Tider af, ligesom i alle andre gamle Stæder De Gader, som afbrændte i den store Ildebrand, der overgik Staden i October-Maaned Aar 1728, ere vel siden efter Branden anlagte fuldkommen brede. Men den Krumhed, som de altid tilforn har havt, kunde dog ei aldeles overalt forekommes for adskillige Vanskeligheders skyld. Derimod de nyere anlagte Gader ere alle brede og lige efter Snoren trukne.

Tilforn have Stadens tolv Qvarterer været ulige store, saa at nogle Qvarterer have været af en større Circumference, og indesluttet flere Gader, end andre Qvarterer. Men Aar 1771 befalede Hans Kongel. Majestet, Kong Christian den Syvende, at alle Stadens tolv Qvarterer skulle være lige inddeelte. Af den Aarsag udkom den 3 Junii Aar 1771 en Placat, hvorledes Stadens Qvarterer herefter vare inddeelte, og af hvilke Gader ethvert Qvarteer skal bestaae. Man har derfor anført baade den gamle og den nye Inddeling for Eftertidens skyld. Thi først har man anført, hvor ethvert Qvarteer tilforn har taget sin Begyndelse og hvor det endtes; saa og hvilke Gader der da laae inden for samme Circumference og Zirkel. Dernæst har man anført, hvilke Gader, efter bemeldte Placat, høre nu omstunder til hvert Qvarteer. Derefter finder den gunstige Læser Efterretning om hver Gade i Besynderlighed, hvad merkværdigt derom kan være at agte, i Henseende til de ældre Tider, for at oplyse Egnens Situation og Beskaffenhed sammesteds. Og endelig beskrives nøiagtig og udførligen de i ethvert Qvarteer beliggende offentlige Bygninger, Kirker, Stiftelser, Torve og andre bebygte Pladser med deres Merkværdigheder.

Vi afhandle nu ethvert af disse ommeldte Qvarterer i særskilte Kapitler.

## **Første Kapitel** **om** **Nørre-Qvarteer.**

I. Nørre-Qvarteer, i Henseende til dets forrige Inddeling og Strekning, begynde med Gammel-Torv paa Hiørnet af Nørregade, og indbefattede den

søndre Side af Gammel-Torv og Vestergade omkring Vester- og Nørre-Vold til Hiørnet af Nørregade ned til Gammel-Torv, Hvor dette Quarteer begyndte. Dette hele Nørre-Quarteer ligger til vor Frue Kirke-Sogn. Ommeldte Hiørnehuus af Gammel-Torv og Nørregade er altid kaldet Blasen. Udi Stadens store Ildebrand i October-Maaned Aar 1728 lod man (i den Tanke at ville frelse vor Frue Kirke fra den overhaandtagende Brand) samme Huus, hvorunder da og indtil for faa Aar siden Har været en aaben Viinkielder, ved Krud springe i Luften, for, om mueligt, derved at standse Ildebranden.

II. Nørre-Quarteer, i Henseende til den nye Inddeling efter Placaten af 3 Junii Aar 1771, indbefatter nu omstunder følgende Gader: 1) Vestergade. 2) Studiistræde. 3) St. Pederstræde. 4) Bakken. 5) Store og Lille Larsbjørnstræde. 6) Ved Volden fra Vestergade til Nørre-Port. 7) Teglgårdstræde. 8) Larsleystræde. 9 Nørregade.

III. Nørre-Quarteers Borger-Campagnies Fane har fire over hverandre i en Fiirkant satte Hænder med en Kerne udi Midten, omringede af Skyer. Oven over læses disse Ord: Forvar, Hvad Du Har. Men neden under staaer adskillig Krigs-Armatur, og derunder Fanens Navn: Nørre-Compagnie. Allerøverst midt paa staaer Kong Christian den Siettes Navn udi Chiffre med Krone over. Udi de tre Hiørner staaer en brændende Bombe. Men i det fjerde Hiørne øverst tæt ved Fanstangen staaer Stadens Vaaben.

Efter Souverainiteten Aar 1663 blev Stadens Borgerskabs militaire Væsen indrettet og Borgerskabet indeelt i ti Compagnier, hver Compagnie under sin Captain, men samtlige under en Stads-Oberst, som nu omstunder kaldes Stads-Hauptmand. Men da Christianshavn blev indlemmet under Kiøbenhavns Magistrat, og Brandvæsenet blev oprettet i Kong Christian den Femtes Tid, kom to Compagnier dertil, nemlig: Christianshavns Compagnie og Brand-Compagnie. Hver Compagnie fik sin Tastes

Fane, ziret med adskillige Merker og Stadens Vaaben i Hiørnet paa enhver. Alle tolv Fane forvares hos Stads-Hauptmand, og er ham i den Henseende tillagt en Skildvagt af Borgerskabets Raadstue-Vagt. Stads-Hauptmand har af Kongen Obersts Bestalling. De første Capitainer ved Borger-Compagnierne, efter Kiøbenhavns Beleiring og Souverainitetets Introduction, bleve af Kong Friderich den Tredie regalerede hver af dem med en Guldkiæde. Capitainerne nyde Kongelige Bestallinger, hvilke expederes fra Generalitets- og Commissariats-Collegium. Disse Borger-Capitainer fik af Kong Christian den Syvende i Februarii Aar 1772 allernaadigst Tilladelse, at bære i deres Munderings Kaarder det sædvanlige militaire Port d'Epee, eller Feldt-Tegn, ligesom alle militaire Officerer ved Armeen. Samtlige Borger-Officerer baade Over- og Subalterne bære rød Uniform med en Guld-Galon eller Tresse om Hatten.

IV. Da Staden blev efter Kongelig Befaling Aar 1771 indeelt i tolv lige store Qvarterer eller Distrikter, blev samme Tid allernaadigst befaleet, at i hver af de tolv Qvarterer, saavel som og paa de tre saa kaldede Broer eller Forstæder for Staden, Nørre- Vester- og Øster-Port, skulle antages en Qvarter-Commissair og en Qvarter-Betient, som under Stadens Politiemester skal paaagte alt, hvad den almindelige Orden vedkommer, men ogsaa være Qvarterets Indbyggere til Assistance i alle de Tilfælde, som har Indflydelse i Politievæsenet, naar deres Hielp bliver forlangt. Over deres Boepæle, enhver i sit Qvarter, skal staae et Bræt over Døren, hvorpaa staaer: N.N. Qvarter-Commissair eller N.N. Qvarter-Betient i N. N. Qvarter. Disse Qvarter-Commissairer og Qvarter-Betientere ere befalede stedse at bære (foruden Politie-Tegnet, hvormed de i fornødent Tilfælde kan legitimere sig) et udvortes Distinctions-Tegn. Alle Qvarter-Commissairerne bære guld-galonerede Hatte, og alle Qvarter-Betientere bære sølv-galonerede Hatte med en Cocarde eller Baand-Sløife af en vis Couleur, som for hvert Qvarter i Placaten af 3 Junii Aar 1771 er anordnet. Qvarter-Commissairen og Qvarter-Betienten for Nørre-Qvarter

er befalet at bære en Cocarde eller Baand-Sløife af Ponceau og hvid Couleur. Det nylig ommeldte Politie-Tegn, hvormed de rette Politie-Betientere, efter Forordningen af 22 October Aar 1701, altid ere forsynede, er en hvid Stok eller Træ Haandgreb af omtrent fire Tommers Længde, med en Haand paa Enden og et Øie indeni Haanden, samt en Krone om Haandledet, og Skyer nedent ved Ringen om Træ Haandgrebet. Hvilket Politie-Tegn enhver kan frit æske at see fremvist, naar Politie-Betienterne melde sig i nogen Embeds-Forretning. Aar 1771 blev, ved Placat af 18 April, bekendtgiort, at Hans Kongel. Majestet havde befalet, at Politie-Tegnet skulle forandres saaledes, at den saa kaldte Politie-Haand skulle være aldeles afskaffet og indkaldet, og derimod skulle Betienterne til deres Legitimation i fornødent Tilfælde gives et andet Tegn af en forgyldt Medaille, som i et rødt Baand bæres om Halsen inde paa Vesten. Paa samme Medaille findes Stadens Vaaben, de tre Taarne med nedent under værende Krigs-Armatur og deroven over en kronet Hielm, over hvilken korsviis ligger to Kaarder, som holdes af to Løver, der ere sædvanlige Skild-Holdere ved Stadens Vaaben. Bag ved dem staaer Aarstallet 1771 saaledes deelt, at paa den ene Side staaer 17. og paa den anden Side 71. og omkring i den øverste Rand staaer de Ord i en Runding: Kiøbenhavns Politie-Tegn. Den hele Medaille er omringet med en Krands, og oven til forsynet med en Øske, hvorefter den bæres. Dette blev siden forandret; thi ved et Kongeligt Rescript af 31 December 1772 til Magistraten blev det befalet, at til Politiets Haandhævelse og dets Myndighed har Hans Majestet befalet, at Politie Betienterne skal udleveres og hos sig bære den til Politie-Tegn forhen indførte Justiz-Haand. Dette blev ved Placat fra Magistraten den 6 Januarii 1773 bekendtgiort for Stadens Indvaanere.

V. Paa alle Gaarde og Huse overalt i Stadens Gader, bleve Aar 1771, efter en Kongelig Befaling derom, Matrikulens Nummer satte med Olie-Farve, og paa alle Hjørnehuse ligeledes malede Gadernes Navne. Udi

paakommende Ildebrands Tilfælde, udi de mørke Vinteraftener og Nætter, blive visse antændte Brand-Lygter udhængte for Husene, paa det at de forbi passerende Sprøiter og Brandfolk kan ubehindret see at komme frem. Saadan en Brand-Lygte med Pibe til Lys og med reent Glas for, samt af forsvarligt tykt Blik vel og tæt forfærdiget, skal Mesterne i Blikkenslager-Lauget være pligtige, efter Magistratens Placat af 10 Sept. 1749, at levere paa Anfordring for sex Mark, tolv Skilling. Men naar derudi isteden for Pibe forlanges en Lampe med Tilbehør, da derfor i alt betales syv Mark, otte Skilling. De ordentlige Gade-Lygter, hvoraf findes et vist Antal paa begge Sider i alle Gader, i en vis Afstand fra hinanden, ere anordnede i Kong Christian den Femtes Tid Aar 1687. Deres Antændelse om Vinter-Aftener til et vist Klokkeslet, og deres Slukkelse i Morgenstunden efter Maanskinnets Af- og Tiltagelse, besørges af Hver Gades Vagter.

VI. Om Stadens Gader i Nørre-Qvarteer er følgende merkværdigt, i Henseende til de ældre Tider, saa og Egnens Situation, at anføre.

A. **Vestergade** er en, af sine smukke Bygninger, anseelig Gade, som med den ene Ende gaaer op til Volden, og med den anden Ende løber ned til Gammel-Torv. Dens søndre Side har tilforn hørt til Nørre-Qvarteer, men dens nordre Side til Vester-Qvarteer; men efter den nyere Inddeling af Stadens lige store Qvarterer Aar 1771 hører nu hele Vestergade til Nørre-Qvarteer. Vestergade har faaet sit Navn af den forrige Vester-Port, som da laae lige ud for Enden af Vestergade, og var bygt Aar 1583, samt ziret med et Spiir, men blev næsten aldeles ødelagt i Kiøbenhavns Beleiring Aar 1658 og 1659. Paa Vestergade ligger fem privilegerede Giestgiver-Gaarde, hvor de til Staden ankomne Reisende kan tage ind for at faae strax Logement for Deres egen Person, saa og Staldrum til deres Heste, om de det behøve. Hver af disse Herbergeer- eller Giestgiver-Gaarde har sit besynderlige Navn, nemlig: Prindsen, Skibet, Rosen, Viinkanden og de tre Hiorter.

B. **Studiistræde** gaaer med den ene Ende ud til Nørregade, og med den anden Ende op til Volden, eller Vold-Siden. Studiistræde har faaet sit Navn af den allerførste Studiigaard, som Aar 1512 blev af Kong Hans anlagt at være udi Stadens Raadhuus; hvilken Gaard paa den Tid var paa Hiørnet af Studiistræde og Nørregade, hvor nu omstunder Bispegaarden er. Men tilforn i de ældre Tider er denne Gade bleven kaldet Raadhuusstræde, saalænge bemeldte Hiørnegaard var et Raadhuus (see *E. Pontoppidans Orig. Hafniens. pag. 198.*) Udi gamle Documenter af Aar 1450 kaldes denne Gade derfor Raadhuusstræde. I latinske Breve kaldes den *Vicus Prætorii*, og i nogle Breve eller Documenter af Aar 1493 og 1516 kaldes den gamle Raadhuusstræde, fordi Navnet paa Gaden var allerede paa den Tid i daglig Tale blevet forandret til Studiistræde, eftersom Hiørnegaarden, der før havde været Stadens Raadhuus, nu i nogle Aar var bleven forandret til en Studiigaard eller Universitets-Huus for Professorerne. Udi denne Gade ligger to Professor-Residenzer næsten lige over for hverandre, hvis Matrikuls-Nummere ere No. 62 og 116.

C. **St. Pederstræde** gaaer med den ene Ende ud til Nørregade, og med den anden Ende op til Volden. Denne Gade har faaet sit Navn af St. Petri Tydske Kirke, hvis søndre Side vender ud til denne Gade. Næst op til Kirkegaardens Brandmuur ligger den ene tydske Præstes Residenze No. 118. Lige over for Kirken ligger St. Petri Kirkes Chor-Skole og fattige Skolehuus No. 181. Dernæst ligger i samme Gade en Professor-Residenz No. 38; saa og paa samme Side høiere op mod Volden Walkendorphs Collegium, og næst op dertil ligger Budolphi Kloster eller Hospital. Om disse to Stiftelser forekommer fuldstændigere Efterretning siden ved §. 7 og 8. Udi fordum Tid har i denne Gade været anlagt en akademisk Stiftelse, men af hvad egentlig Beskaffenhed og Indretning den har været, vides ikke tilfulde. Thi man finder i Kong Christian den Tredies Brev, dateret

dateret Colding Tirsdagen *post Assumptionis* Aar 1548 til samtlige Professorer ved Kiøbenhavns Universitet:

"At saasom Kongens Liv-Medicus, Doctor Cornelius Hamsfort, havde afstaaet St. Birgittæ Alters Vicarie i vor Frue Kirke, tilligemed dets Residenz og Abildgaard, beliggende bag St. Pederstræde, hvilket de Høilærde ville have til en Skole og Pædagogium at optugte og lære unge Personer, Religionen til Beste, og skulle derfor give Doctor Cornelius aarligen 60 Mark Dansk; saa havde Kongen stadfæstet denne Opladelse, med Vilkaar, at der blev bygt en Skole, hvor unge Personer kunde have deres Værelse."

At denne Stiftelse ikke har været en latinsk Skole til Skolebørn, kan tydeligen sees og sluttes deraf, at allerede tre Aar tilforn, nemlig Aar 1545, var vor Frue latinske Skole befalet at opbygges paa de tre Hoved-Kirkers, vor Frue, Hellig-Geistes og Nicolai Kirkers Bekostning. Man maae altsaa rimelig slutte deraf, at samme offentlige Bygning ikke har været et Skolehuus, men et *Pædagogium Academicum* for unge Studentere. Denne Grund med sin tilhørende Frugthauge eller Plads har formodentlig været den selvsamme Grund, som Universitetets Professorer Aar 1691 solgte til St. Petri Kirkes Ældste og Curatores til at bygge Liig-Kapellet paa, og anlægge den nu værende Urtegaard ved Kirken paa.

**D. Store Lars Biørnsstræde** og

**E. Lille Lars Biørnsstræde.** Begge disse Gader have faaet deres Navn efter en Borger, ved Navn Lasse Biørnsen, som eiede en Gaard og Grund, beliggende Norden for Vestergade, af hvilken hans Enke navnlig Sisse gav Aar 1479 en Part til St. Petri Kirke (Pontoppidans *Orig. Hafn. pag. 198.*)

**F. Teglgaardstræde** har faaet sit Navn af en stor Teglgaard med tilhørende Teglbrænderie, som i de ældre Tider har været udenfor Staden anlagt paa denne Grund, førend samme ved Stadens Udvidelse paa denne Kant blev tagen inden for Fæstningens Volde. Men efter den Tid



blev Teglverket med sine Bygninger nedbrudt, og Pladsen bebyggt med Byens Huse. Man seer samme Teglgaard aftegnet paa den Prospect og Aftegning af Stadens Situation for Aar 1520.

**G. Lars Leysstræde**, en liden Gade, som efter de Tidens Brug har faaet sit Navn efter en formuende Mand, Lars Lays, (*contracte pro Nicolay*) som har bygt de fleste Boder eller smaa lave Huse, som samme Gade bestod af i fordom Tid. Af saadanne smaa ringe Bygninger saae man længe indtil Aar 1737 paa de afbrændte Pladser staaende tilbage, frelst fra den rasende Ild, et meget lidet uanseeligt Huus, ikkun halvanden Alen høi fra Gaden til Taget med et straae Tag af 7 til 8 Alens Høide; dets Stuer, hvis Vinduer vare saa got som lige med Gaden laae ned i Jorden. Hvilken lave Bygning vidnede om Forfædrenes og de ældste Tidens slette Bygningsmaade, Tarvelighed og Sparsommelighed. Udi denne Gade ligger St. Petri Kirkes Hospital eller Pleiehuus, hvorom forekommer siden ved §. 4. fornøden Efterretning; saa og det Peltiske Hospital eller Pleiehuus, ny opbyggt Aar 1780, hvorom mere bliver at anføre siden ved §. 5.

**H. Nørregade** er en anseelig stor og med smukke Bygninger ziret lang Gade, hvis søndre Ende gaaer ud til Gammel-Torv, og dens nordre Ende ud til Vold-Siden. Tilforn har den vestre Side af Nørregade hørt til Nørre-Quarteer, og dens østre Side til Klædeboe-Quarteer, men, i Følge Placaten af 3 Junii 1771, hører nu hele Nørregade til Nørre-Quarteer. Paa begge Sider af Nørregade ligger 28 anseelige Bryggergaarde, saa og en privilegeret Herbergeer-Gaard, kaldet de tre Tobaks-Ruller. Dernæst er blant publicke Bygninger paa den vestre Side af Nørregade at merke Bispegaarden No. 36, som er de Siellandske Biskoppers Residende, beliggende paa Hiørnet af Nørregade og Studiistræde. Om samme finder den gunstige Læser udførligere Efterretning siden ved §. 1. Næst ved den Tydske Kirkes eller St. Petri Kirkegaard Brandmuur ligger den ældste

Tydske Præstes Residenz, en anseelig Gaard No. 41, hvilken Kong Friderich den Tredie kjøbte og skienkede til St. Petri Tydske Kirke, til at være en Præste-Residenz. Om samme Kongelige Donation vidnede en latinsk Incription, som stod paa bemeldte Præste-Residenz, og var at læse for Ildebranden, med disse Ord:

var at læse for Ildebranden, med disse Ord: *Mercis Has, Munificentiâ Pientissimi Regis Friderici III. Patriæ Patris Ecclesiæ Germanorum donatas, Provisores ejusdem Ecclesiæ Albertus Itzen, Gerhardus Hökel, Georgius Witte in usum Pastoris Publico Sumptu instaurari curarunt. Anno Salutis reparatæ c. DC. LVI. Ud til denne Side af*

Ud til denne Side af Nørregade vender den østre Ende af Tydsk Kirke og Kirkegaardens Hovedport paa Brandmuren, tilligemed Kirkens Sprøitehuus. Medens St. Petri Kirke var i forrige Tider en Dansk Sogne-Kirke i Staden og havde sit eget Sognefolk, da hørte denne vestre Side af Nørregade til St. Peders Sogn i de Aar 1424-1527. Det er ligeledes at merke, at den halve Deel af Nørregade fra Skidenstræde op til Volden har i fordum Tid lagt uden for Staden, og da været bebyggt med Bøndergaarde og Huse af den siden nedbrudte Bondebye Serretslev, da Nørre-Port stod den Tid midt paa Nørregade ved Enden af Skidenstræde. Men i Kong Friderich den Førstes Tid, da Stadens Grund blev udvidet paa denne Kant, blev nysommeldte nedbrudte Landsbyes Bønder omskiftede til Kiøbenhavns Borgere, saa at Nørregades ældste Beboere have været Bønder og udenbyes Folk, hvilke derfor ofte, naar de havde noget at afgjøre med de andre ældre Borgere paa samme Gade, maatte høre af Begyndelsen denne skiemtefulde Afviisning: Hvad har I Serretslev-Mænd heri at sige? (*E. Pontopp. Orig. Hafn. pag. 12.*) Udi de allerældste Tider har her paa Nørregade været en latinsk Skole anlagt, hvilket sees af en gammel Fortegnelse over vor Frue Kirkes tilhørende Grunde, forfattet omtrent Aar 1370, hvori det heder: Vor Frue Kirke har en Gaard paa Nørregade tæt ved Skolen, i hvilken Gaard boer

Hr. Jo. Holric. At samme Skole længe forhen har været stiftet i Begyndelsen af det fiortende Aarhundrede, sees af de Gaver, som dertil ere skienkede; thi Frue Cecilia John Litles Daatter har Aar 1307 i sit Testamente givet tre Mark Denarirer til fattige Skolebørn i Kiøbenhavn. Aar 1343 har Frue Ingeborg, Enke-Hertuginde af Sverrig, Halland og Samsøe, givet i Decani og det Kiøbenhavnske Capitels Hænder Asmunderuch eller Asminderød Kirke (*pro Scolastria Ecclefiæ Hafnensis*) til Skolevæsenet ved Kiøbenhavns Kirke, dog med de Vilkaar, at Skolemesteren (*Scolasticus Ecclefiæ Hafnensis*) skulle aarlig holde en Begiengelse for hendes afdøde Mands Siel, Hr. Kuud, fordum Hertug i Halland og Samsøe. I bemeldte Aar 1343 udgav Biskoppen i Roskilde en Anordning, som blev giort for Capitlet i Kiøbenhavn, hvori blant andet læses den Artikel, at Decanus og Canikerne skulle holde en dygtig Skolemester, (*scolaflicum ydoneum, non perpetium, per Dominum Episcopum instituendum.*) (*E. Pontopp. Orig. pag. 166.*) Om samme Skole er siden forflyttet derfra og anlagt t Graabrødre-Kloster, hvor Magister Jonas Andersen og flere berømte Mænd for Reformationen have været Rectorer eller Skolens Forstandere, vides ikke. Paa den vestre Side af Nørregade ligger ogsaa et anseeligt Sukker-Raffinaderie, kaldet det Peltiske, fordi det er anlagt af Hr. Banco-Commissair Abraham Pelt i Gaarden No. 5. Af alle Stadens Sukker-Raffinaderier, som nu ere, siden den Kongelige Frihed til Sukker-Raffinaderiers Oprettelse Aar 1754 den 19 Oct., anlagte, er dette det ældste; thi det var det eneste private Sukker-Raffinaderie i mange Aar i Staden, naar man undtager det Kongelige (nu det grevelige Schimmelmanske) Sukker-Raffinaderie paa Christianshavn. Nok et andet Sukker-Raffinaderie høiere op mod Volden af et Interessentskab. Det allerførste Sukker-Raffinaderie, som i Danmark er anlagt, blev oprettet af Cornelius Culfcant, som af Kong Christian den Fierde fik Privilegium derpaa den 17 Febr. 1626,

samt sex Aars Frihed for Told og Licent. Nørregade har faaet sit Navn af Nørre-Port, som i fordem Tid før Stadens Udvidelse paa denne Kant har, som forhen meldt er, staaet først midt paa Nørregade, og siden, efter Stadens Udvidelse, har staaet for Enden af Gaden, hvor man i Voldens Underdeel seer endnu Levninger af den gamle murede Nørre-Port, som der sammesteds har været tilforn.

VII. Udi Nørre-Quarteer forekommer følgende publice Bygninger, Kirker, Stiftelser nøiagtigere at beskrives og anføres.

### §. 1.

**Bispegaarden** No. 36, som nu omstunder, efter Reformationen, er de Siellandske Biskoppers Residenz, beliggende paa Hiørnet af Nørregade og Studiistræde. Denne Gaard har i fordem Tid i det femtende Aarhundrede været Stadens mellemste Raadhuus, og har været ziret med et Spiir. Tegningen af samme Raadhuus, som i sig selv har været en meget stor og anseelig Bygning, bestaaende af fire Fløie, hvoraf Hovedbygningen ud til Nørregade har bestaaet af elleve store Fag Grundmuur og to Etager høi, med Port paa, sees i *F. Pontopp. Orig. Hafn. pag. 170.* Og var det fra dette Raadhuus-Spiir, at den bekiendte kunstige Liniedanser i Kong Friderich den Andens Tid havde sit Reeb, paa hvilket han gjorde sine Kunster, bundet lige tvert over Nørregade op til vor Frue Kirke-Spiir. Efterat Kiøbenhavns Universitet var blevet stiftet Aar 1478, laante Kong Christian den Første dette gamle Raadhuus, som laae Vesten for vor Frue Kirke, af Stadens Magistrat Aar 1479 til en Studiigaard paa ti Aar, og da tilbageleveres, naar saa skeedte, at Studium eller Collegium, som var begyndt, blev andensteds henskicket. Dette gjorde Borgemestere og Raad, skiønt ugierne. Og da de ti Aar eller mere vare forledne, toge de selv deres Raadhuus tilbage med Magt. Men de udrettede intet derved, som sees af den Befaling, dateret Aar 1491 til Borgemester og Raad,

"der siges voldeligen at have taget det gamle Raadhuus her i Byen fra Docterne og Mesterne, men skulle strax lade dem det igien bekomme; og hvis de havde noget deri at sige, da skulle de dermed opholde, indtil Kongen selv kom tilstede." (*E. Pontopp. Orig. Hafn. pag. 145. 146.*)

I en gammel Academiets Matricul for Aar 1491 staaer der:

"At ved Budolphi Fæst satte Kiøbenhavns Borgemester og Raad sig for at tage med voldsom Haand tilbage det gamle Raadhuus, som af Kong Christiern var forundt til Universitetets Brug; hvilket blev bilagt ved Dronning Christine, og den Sag blev opsat til Kongens Tilbagekomst. Men da Kongen og Dronningen ikke vare hiemme, saa fuldførte de deres Forsæt, og ved Dionysii Fæst, da Kongen ei var i Byen, saa borttog den første Borgemester, Esbern Skaffue Raadhuset fra Universitetet. Men Aar 1492, anden Helligdag for Pauli Omvendelse, blev bemeldte Esbern Skaffue nødt til, efter Kongens skriftlige Befaling, offentlig paa Byetinget (*in publico Placito*) at give Universitetet tilbage igien det gamle Raadhuus." (*E. Pontopp. Marmora Dan. Tom. 1. pag. 127.*)

Den forommeldte Aftegning af dette Raadhuus, tilligemed sine tilhørende Sidebygninger, viser tydeligen, at det har været i sin Strekning meget større, end Bispegaarden nu omstunder er, og følgelig have haft saa mange overflødige Værelser, at nogle af dem kunde overlades til *Auditoria Academica*; saa at det er baade rimeligt og troligt, at i denne Gaard har paa een og den samme Tid i nogle Aar været baade Stadens Raadhuus og tillige Universitets-Huus eller Studiigaard. Men Kong Hans eller Johannes gjorde dette Raadhuus Aar 1512 til en ordentlig Studiigaard, og lod den dertil opbygge og indrette, saa at et Lektorium eller Auditorium blev holdet her ordentligen for Universitetets Studenter. Paa denne første Studiigaard blev strax i bemeldte Aar sat følgende Overskrift:

Itaq; i bemeldte Aar sat følgende Overskrift: Anno. Milleno. Quingenteno. Duodeno. Conditur. Hec. Aedes. Doctis. Aptissima. Sedes. Antistes. Moritur. Rolskildensis. Sepelitur. Illic. Morit. Comes. Jacobo. Cum. Fratre. Johannes. Eligitur. Lago. Presul. Pietatis Imago. Huic Cum Succedit. Devotus Clerus. Obedit. Slavi Cum Danis Componunt Federa Pacis. Dacia. Letatur. Pax. Quia Tufa. Datur. Hec. & — Plura. Lege. Sub. Principe. Facta. Johanne. Quid. Referam. Pluris. Princeps: Est. Jan - - - Spes - Est - Ille. Patris. Est. Dominusque Maris. (*See P. J. Rejensii Inscript. Hafn. pag. 247. 248. Pontopp. Marmor. Dan. Tom. I. pag. 127. Njord. Orig. Hafn. pag. 144.*) Til denne

Til denne gamle

Inscription, som bestod ikkun af to Linier, var tilføjet et Vaaben, forestillende tvende hvide Duer, siddende paa tre grønne Bielker med himmelblaa Grund, og midt imellem dem stod et Hierte. Ved Siden af dette Vaaben saaes et Mands Brystbillede, hvis Dragt forestillede at maatte være en Dansk Adelsmands Effigies. Blant de Danske adelige Vaabener, som stode før Stadens store Ildebrand afmaalede i vor Frue Kirke paa Væggen ved Orgelverket, saaes et Vaaben, som nøie lignede bemeldte Vaaben, undtagen at Hiertet imellem Duerne fattedes. Denne Gaard forblev i 28 Aar at være den første Studiigaard indtil Aar 1540. Men efter Reformationen blev den samme Lectorii Bygning foræret af Kong Christian den Tredie til Universitetet, for at være en ordentlig Professor- og Biske-Residenz for Biskopperne i Siellands Stift. Og fra den Tid have de lutherske Biskopper, *cuá Professores Theologiæ Ordin* Altid beboet den. Udi Erkebiskops Dr. Hans Svanes Tid faldt i Stadens Beleirings Tid en fiendtlig Bombe ned her i Bispegaarden igiennem Taget og Lofterne, dog uden at crepere og gjøre større Skade; hvorudover den til en evig Amindelse om Guds Beskiermelse blev indsat i Muren, og derunder tillige sat denne Inscription: (*Granat paa. 300 Pund Episcopo D. Johanne Svaninbgio Anno 1658 Die 28 Octob. (See Viti Beringii Obsid. Hafn.pag. 68. og D. G. Ziwers Siellandske Clerisie pag. 283.)* Saavel de første ommeldte latinske Inscriptioner, som denne sidste Incription, vare at læse paa Bispegaarden lige til Aar 1728, da hele Gaarden ved Stadens ulykkelige Ildebrand i October-Maaned blev lagt i Aske udi Biskop Dr. Christen Worms Tid, som da var til St. Dionysii Landemode i Roskilde. Den nu værende Biske-Residenz er efter Ildebranden ganske ny af Grunden opbyggt Aar 1730. Siden Reformationen have følgende berømmelige Mænd været lutherske Biskopper i Siellands Stift, hvilke efter den Kongelige Fundatz ere tillige *Professores Theologiæ* ved Universitetet, nemlig:

1. **Doctor Petrus Palladius**, fød i Ribe Aar 1503, var den første lutherske Biskop og Superintendent i Siellands Stift efter Reformationen. Allerførst var han Rector ved Odense Skole. Reiste siden udenlands og var hos Luther og Melanchton

i Wittenberg. Ved sin Hiemkomst blev han *Professor Theologiæ* i Kiøbenhavn Aar 1535. *Doctor Theologiæ* til Wittenberg Aar 1536. Døde Aar 1560 den 3 Januarii.

2. **Doctor Hans Albertsen**, fød i Kiøbenhavn Aar 1525, blev Magister Aar 1546. Derefter først Professor *Græsæ Linguae*, siden *Dialectices*, og Aar 1558 *Professor Theologiæ*. Aar 1559 blev han Biskop, Petr. Palladius i Embedet adjungeret, og som virkelig Biskop succederede Aar 1560. Han døde den 25 May 1569.

3. **Doctor Paul Madsen**, fød i Kiøge Aar 1527. Efter sin Hiemkomst fra udenlands Reise blev han Aar 1555 *Professor Linguae Latinæ & Græsæ*. Aar 1557 Prof. *Linguae Hebrææ*. Aar 1560 Prof. *Dialecticæ*. Aar 1562 Biskop i Ribe; men Aar 1569 Biskop i Sielland. Aar 1570 *Doctor Theologiæ*. Døde den 11 October 1590.

4. **Doctor Peter Winstrup**, fød i Kiøbenhavn Aar 1549. Efter sin Hiemkomst fra sine udenlandske Reiser blev han *Lector Theologiæ* i Aarhus Aar 1576. Derefter Aar 1578 Sognepræst til Hellig-Geistes Kirke i Kiøbenhavn. Aar 1587 blev han Biskop Bertelsen i Aarhus adjungeret, med Succession, og 1588 virkelig Biskop i Aarhus Stift. Aar 1591 blev han Biskop i Sielland. Han døde Aar 1614 den 24 Junii.

5. **Doctor Hans Poulsen Resen**, fød Aar 1561 i Resen Præstegaard i Riber Stift. Efterat hans udenlandske Reise var fuldendt, blev han Prof. *Log. Ordin.* og *Theolog. Extraord.* i Kiøbenhavn. Aar 1597 Prof. *Theol. Ordin.* og *Doctor Theol.* Aar 1615 blev han Biskop i Sielland. Han døde Aar 1653 den 14 September.

6. **Doctor Jesper Brockmann**, fød i Kiøge Aar 1585 den 5 August; han blev Rector i Herlufsholms Skole Aar 1608. Derefter Aar 1610 Prof. *Pædagogicus* ved Kiøbenhavns Universitet. Aar 1613 Prof. *Linguae Græcæ*. Aar 1615 Prof. *Theolog.* Aar 1639 Biskop i Sielland. Han døde Aar 1652 den 19 April.

7. **Doctor Hans Hansen Resen**, fød i Kiøbenhavn Aar 1596 den 19 October. Var først Rector i Herlufsholms Skole Aar 1621. Derefter Aar 1624 *Philof.* ved Universitetet. Aar 1635 Prof. *Theol.* og Aar 1636 *Doct. Theol.* Men Aar 1652 Biskop i Sielland. Han døde Aar 1653 den 3 April.

8. **Doctor Lauritz Mortensen Skavenius, eller Skavboe.** Efter fuldendte udenlands Reiser blev han Aar 1620 Sognepræst og *Lector Theol.* i Roskilde. Aar 1639 *Prof. Theol.* Aar 1640 *Doct. Theol.* Aar 1653 blev han Biskop i Sielland. Han døde Aar 1655 den 22 Junii.

9. **Doctor Hans Svane,** fød i Horsens Aar 1606 den 27 Martii. Aar 1633, paa sin udenlands Reise, blev han *Prof. Linguae Sanctæ Defignatus.* Aar 1646 blev han *Prof. og Doct. Theol.* Men Aar 1655 Biskop i Siellands Stift. Han levede i Stadens Beleirings Tid, og var et af de store Hiul, som fornemmelig drev Souverainitets-Verket til Fuldkommenhed, hvorudover han Aar 1660 fik Titel af Ærkebiskop, Etatzraad, Assessor i Høieste-Ret, og Præses i Confistorio. Til en Erindring og Amindelse om den Danske Arve-Enevolds Magt, lod Ærkebiskop Svane paa egen Bekostning mynte en meget stor Medaille baade i Guld og Sølv, af hvilke han i November 1666 allerunderdanigst offererede dem i Guld til Kongen, Dronningen og det Høikongelige Huses Personer, men dem af Sølv til andre Personer af Distinction. Paa den ene Side af samme Medaille staaer, midt paa, dette bibelske Sprog: *Cum Ipso Ero in Angustia, Eruam Eum & Honoré Asficiam Eum. Psal. 91. 15.* Rundt omkring sees otte Kongelige Personers Brystbilleder, med deres Navne, nemlig:

neelig: *Fridericus III. Dan. & Norv. Rex. Sophia Amalia Dan. & Norv. Regina. Celsitudo Regia Christianus. Principilla Anna Sophia. Georgius Princeps. Principilla Ulderica Eleonora. Principilla Wilhelmina Ernestina. Principilla Friderica Amalia;* hver af disse Kongelige Personers Brystbillede er

hver af disse Kongelige Personers Brystbillede er omringet med en Laurbærkrands. Den i Guld veier 47 Ungerske Dukater, og er meget rar; men den i Sølv veier 7 1/2 Lod. Ærkebiskop Hans Svane døde Aar 1668.

10. **Doctor Hans Wandal,** fød Aar 1624 i Wiborg. Efter fuldendt udenlands Reise blev han Aar 1652 *Prof. Linguae Hebrææ.* Aar 1655 *Prof. Theol.,* og Aar 1668 Biskop i Sielland. Han døde Aar 1675 den 1 May.

11. **Doctor Hans Bagger,** fød i Lund i Skaane, blev *Prof. Philof.* og Conrector ved den latinske Skole i Lund. Aar 1674 i April blev han, efter sin Hiemkomst fra sin tredie udenlands Reise fra fremmede Universiteter, kaldet til Sognepræst ved vor Frue Kirke, og Stiftsprovst i Kiøbenhavn. Og næste Aar 1675 *Doct. Theol.,* saa og Biskop udi Siellands Stift i sit Alders 29 Aar. Han døde Aar 1693 den 30 August.



12. **Doctor Henrik Bornemann**, fød i Kiøbenhavn Aar 1646, var Vicerektor Aar 1669, dernæst Conrector Aar 1671, og Aar 1672 Rector ved vor Frue latinske Skole. Aar 1674 *Prof. Logices & Metaphys.* Men Aar 1675 Stiftsprovst og Sognepræst ved vor Frue Kirke. Derefter Aar 1683 Biskop i Aalborg. Men Aar 1693 Biskop i Sieland. Han døde Aar 1710 den 31 Dec.

13. **Doctor Christen Worm**, fød i Kiøbenhavn Aar 1672, blev Aar 1695 *Prof. Ordin. Philof. & Theol. Extraord.* Derefter Sognepræst til St. Nicolai Kirke i Kiøbenhavn Aar 1699, og Aar 1707 Stiftsprovst og Sognepræst ved vor Frue Kirke. Aar 1710 *Prof. Theol. Ordin.* Men Aar 1711 Biskop i Sieland, og blev ordineret til Biskop af Doct. Christian Müller, Biskop i Fyen. Han døde Aar 1737 den 9 October.

14. **Magister Peder Hersleb**, fød Aar 1689, blev Feltpræst Aar 1714. Men Aar 1718 Sognepræst til Gunderslev paa Falster. Samme Aar blev han Slotspræst i Friderichsborg. Aar 1725 kaldet til Hofpræst i Kiøbenhavn. Aar 1730 til Biskop i Christiania. Aar 1737 Biskop i Sieland. Han døde Aar 1757 den 4 April. Denne Biskop kronede Kong Friderich den Femte.

15. **Hr. Ludvig Harboe**, fød Aar 1709 i det Slesvigske, blev Aar 1738 Sognepræst til Citadellet Friderichshavns Kirke. Aar 1741 General-Kirke-Visitor i Island. Aar 1743 Biskop i Trondhiem. Aar 1748 adjungeret og succederende Biskop i Sieland. Aar 1766 tillige Kongelig Confessionarius. Aar 1769 fik Rang med Conferentzraader. Denne Biskop kronede Kong Christian den Syvende, hvilken Høitidelige Salvings-Act blev forrettet i Chrisiiansborgs Slots-Capel i Kiøbenhavn. Udi Hr. Biskop Harboes Tid indfaldt det første Jubilæum eller Jubelfæst, til Erindring om den for et hundrede Aar siden ved den Kongelige Regiering indførte Enevolds Magt og Herredømme, som blev helligholdt med største Høitidelighed den 12 Oct. 1760. Til samme høistglædelige Jubelfæst blev af Geistligheden slagen en Medaille, paa hvis ene Side eller Aversen staaer Kong Friderich den Femtes Brystbillede, hvor omkring læses Kongens Navn og Titel: *Fredericus V. Rex Daniae & Norgveg. Vand. Gothorum.* Paa den anden Side eller Reversen forestilles et knælende Fruentimmer, som forestiller Danmark og Norge, og overleverer Regalia i Pietatis Skiød med Overskrift: *Sponte Oblata, Pie Truenda.* Og med Underskrift: *Cler. Dan. Norv. In Memoriam Jubilæi Pro Absol. Dominio Stirpis Oldenburgieæ MDCCLX. D. XVI Oct.*